

30 lat wolności –

Jak FNP zmieniała naukę w Polsce

*W 2019 roku mija trzydzieści lat od upadku systemu komunistycznego w Polsce i od powstania państwa demokratycznego. Wydarzenia te oznaczały uruchomienie procesów wieloletnich zmian we wszystkich obszarach życia publicznego. Jedną z najważniejszych, a do dzisiaj niedocenianych zmian, było **ukształtowanie się tzw. trzeciego sektora**, czyli instytucji pozarządowych działających – w wyznaczonym przez konstytucję RP - obszarze subsydiarności, czyli wspomagania zadań państwa. Te procesy dotyczyły także nauki, gdzie do najważniejszych zmian należało niemal równoczesne powstanie w 1991 r. Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (instytucja prywatna) oraz – dwa tygodnie później - Komitetu Badań Naukowych (agenda rządowa).*

Początki

Idea powołania niezależnej fundacji mającej za zadanie wspieranie nauki w Polsce powstała w otoczeniu rządu premiera Tadeusza Mazowieckiego. Fundacja została zarejestrowana 6 lutego 1991 r., a w kwietniu tegoż roku została zasilona kwotą 95 mln zł pochodzącą z likwidowanego Centralnego Funduszu Rozwoju Nauki i Techniki.

W 1992 r. prezesem Zarządu Fundacji został prof. Maciej W. Grabski, a wiceprezesami prof. Marian Grynberg, odpowiedzialny za działalność programową i Grzegorz Krawczyk, odpowiedzialny za finansowanie działalności statutowej. Pod ich kierownictwem powstał funkcjonujący do dziś model działania Fundacji jako pozarządowej instytucji non-profit, niezależnej od administracji państwowej.

To, co najważniejsze

Istotnym elementem tego modelu jest zasada tzw. trudnego pieniądza, czyli przyznawanie środków na badania **w drodze konkursów** i wyboru laureatów na podstawie kryterium doskonałości naukowej, ocenianej w systemie *peer-review* (gdzie projekt badawczy oceniają inni uczeni mający podobny lub lepszy od ocenianych dorobek naukowy). FNP jako pierwsza instytucja w Polsce wprowadziła systemowo międzynarodową ocenę wniosków w konkursach. Do dzisiaj w konkursach Fundacji wnioski oceniało **ok. 5 tys.** polskich i zagranicznych recenzentów.

Od początku swego powstania Fundacja wspierała rozwój najwybitniejszych naukowców i tworzone przez nich zespoły badawcze, kierując się naczelną dewizą: **wspierać najlepszych, aby stali się jeszcze lepsi.**

Jednym z najważniejszych celów, jakie od początku postawiła przed sobą Fundacja, było **umiędzynarodowienie nauki w Polsce.** Wynikało to z przekonania, że musi być ona otwarta na świat, bo nauka nie ma narodowości, jest globalna. Od lat 90. FNP finansowała stypendia zagraniczne w najlepszych ośrodkach naukowych na świecie dla polskich młodych badaczy.

Z czasem, gdy możliwości wyjazdów za granicę dla naukowców było coraz więcej, Fundacja przeniosła swoją uwagę na przyciąganie do Polski wybitnych badaczy z zagranicy. Fundacja wspierała też naukę poprzez przeciwdziałanie „drenażu mózgow” i zachęcanie młodych Polaków pracujących naukowo za granicą do powrotu do kraju.

Przyszłość nauki w Polsce zależy od **młodego pokolenia badaczy**, zatem wspieranie karier jego przedstawicieli było i wciąż jest kolejnym z najważniejszych obszarów działalności FNP. W 1993 r. ruszył program START, skierowany do badaczy znajdujących się na najwcześniejszym etapie kariery naukowej. Jest on realizowany do dziś. Fundacja wspomaga wczesne uzyskiwanie samodzielności naukowej przez młodych uczonych i zakładanie przez nich zespołów badawczych. Umożliwia również powstawanie nowych miejsc pracy dla studentów, doktorantów i młodych doktorów.

W całym okresie swego istnienia Fundacja działała na rzecz **transferu technologii do praktyki gospodarczej**. Rozwój cywilizacyjny i technologiczny opiera się na osiągnięciach naukowych, jednak ostatecznie dokonuje się w efekcie skomplikowanego splotu wielu czynników. Dlatego staramy się stwarzać warunki do rozwoju innowacyjnych pomysłów i zbliżać naukę do biznesu.

Dobre praktyki

Niezależnie od finansowania materialnych potrzeb środowiska naukowego, elementem misji Fundacji było zawsze konsekwentne wprowadzanie do polskiej nauki najwyższych międzynarodowych standardów, obejmujących zarówno jakość badań, kryteria ich oceny, jak i etyczny wymiar działalności uczonych. Miarą docenienia standardów i pomysłów programowych Fundacji jest ich wdrożenie do procedur konkursowych i oferty takich instytucji jak Narodowe Centrum Nauki, Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, które powstały w ostatniej dekadzie. Niektóre z idei, głoszonych od lat przez FNP (np. doskonałość naukowa jako podstawowe kryterium oceny) znalazły odzwierciedlenie w tzw. Ustawie 2.0 (o szkolnictwie wyższym i nauce).

Nowy model finansowania

Środki na prowadzenie działalności statutowej Fundacja pozyskuje z lokowania swoich aktywów na rynku finansowym. Model fundacji finansującej działalność w oparciu o kapitał żelazny (*endowment*), czyli specyficzny rodzaj aktywów przeznaczonych do generowania dochodów dla organizacji i będący podstawą ich funkcjonowania, ma długą tradycję w świecie zachodnim. W Polsce, po okresie PRL-u, nie było tak działających instytucji. FNP, która z zysków z inwestycji finansuje programy wsparcia naukowców, otworzyła instytucjom dobra publicznego w naszym kraju drogę do takiego sposobu uzyskiwania dochodów na działalność statutową.

Kilkanaście lat temu Fundacji przekazano także prawie 52 mln zł pochodzące z prywatyzacji spółek Skarbu Państwa. Pieniądze te zostały w całości przeznaczone na stypendia START.

Zmiana ustroju w 1989 r. uruchomiła także sekwencję wydarzeń, których finałem było przyjęcie Polski do Unii Europejskiej (2004), a w rezultacie dostęp do środków europejskich – w tym także na naukę. Dzięki temu od 2008 r. Fundacja dysponuje nie tylko środkami własnymi, lecz także wielokrotnie większymi tzw. środkami strukturalnymi przyznanymi Polsce w ramach tzw. polityki spójności EU.

W latach **1991 – 2018** Fundacja zasiłała polską naukę kwotą pochodzącą z środków własnych FNP i funduszy strukturalnych w wysokości **ponad 1,6 mld złotych, z których sfinansowano ponad 11 tysięcy** indywidualnych stypendiów, subsydiów i nagród przyznanych naukowcom ze wszystkich dziedzin i na wszystkich etapach kariery naukowej.

W ostatnich latach Fundacja rozwija też działania fundraisingowe, dzięki którym na różne programy FNP – w tym utworzenie katedr studiów polskich na Uniwersytecie Cambridge i na Uniwersytecie Columbia - przekazano **ok. 28 mln złotych**.

Co dalej?

Najnowszym działaniem FNP jest tworzenie pionierskich instytucji naukowych – **Międzynarodowych Agend Badawczych (MAB)** – w których badania mają być prowadzone na najwyższym światowym poziomie (łącznie ok. 10 ośrodków). Tworzone w systemie *bottom-up* (badania inicjowane oddolnie przez samych naukowców), w drodze międzynarodowych konkursów, interdyscyplinarne i nastawione komercjalizowanie własnych wyników oraz na konkurowanie z najlepszymi badaniami na forum międzynarodowym, mogą stać się w przyszłości wzorowymi centrami doskonałości w polskiej nauce.

Bilans działalności Fundacji od momentu jej powstania najlepiej obrazuje znaczenie, jakie dla nauki w Polsce miały przemiany społeczne zainicjowane w roku 1989 r.

- W 1992 r. ustanowiono **Nagrodę FNP**, która jest uznawana za najważniejsze wyróżnienie naukowe w Polsce (przyznano ją **99 wybitnym uczonym**)
- W 1993 r. ruszył **program START**, skierowany do badaczy znajdujących się na najwcześniejszym etapie kariery naukowej. Fundacja przyznała najmłodszym naukowcom ponad **3500 stypendiów** na łączną kwotę ponad **78 mln zł**.
- Na programy wspierające młodych badaczy Fundacja przekazała ponad **640 mln zł**.
- **Ponad 3 500** beneficjentów uczestniczyło w programach wspierających mobilność naukowców i wymianę międzynarodową (stypendia wyjazdowe i powrotowe dla uczonych polskich i zagranicznych)
- FNP sfinansowała powstanie ponad **400** nowych zespołów badawczych. Do dzisiaj Fundacja przyznała ponad **11 tysięcy** indywidualnych stypendiów i subsydiów.
- Na rozwój warsztatów pracy naukowej oraz poprawę infrastruktury i bazy technicznej placówek badawczych w całej Polsce (zakupy aparatury, modernizacje budynków

i pomieszczeń przeznaczonych do pracy naukowej) FNP przekazała prawie **177 mln zł**. Ponadto **ok. 35,5 mln zł** wydano w programach wspierających biblioteki i archiwa.

- W pierwszej dekadzie swej działalności Fundacja pełniła także funkcje pomocowe, wspierając wyjątkowe przedsięwzięcia naukowe, których realizacja była zagrożona - dofinansowywała rozbudowę, modernizację i wyposażenie placówek badawczych, interweniowała też w sytuacjach klęsk żywiołowych, finansując ratowanie laboratoriów, archiwów i materialnej substancji instytucji naukowych.
- **Prawie 18 mln zł** przekazano na wsparcie różnego rodzaju programów wydawniczych, w ramach których łącznie ukazało się ok. 300 tytułów – w tym ponad **200 tytułów** w prestiżowej serii **Monografie FNP**.